

Iwona Pietrzekiewicz

Zarys dziejów biblioteki księży kanoników regularnych laterańskich w Krakowie

Dzieje Polskiej Prowincji Kanoników Regularnych Laterańskich czekają na jednolite, gruntowne opracowanie. Dotyczy to również związków kanoników regularnych z książką, a przede wszystkim zbiorów bibliotecznych poszczególnych placówek Zakonu.

Pełna jego nazwa brzmi: Zakon Księży Kanoników Regularnych Laterańskich Najświętszego Zbawiciela – Sacer et Apostolicus Ordo Canoniorum Regularium Sancti Augustini Congregationis Sanctissimi Salvatoris Lateranensis. Swymi początkami sięga IV–V wieku, powstawały wtedy liczne wspólnoty kleryckie, m.in. również według reguły św. Augusta (354–430). W 1059 r. zreorganizowano je wprowadzając we wszystkich regułę augustiańską. Papież Gelazy II umieścił 1118 kanoników regularnych w Rzymie, przy arcybazylice św. Jana na Lateranie. Zakon pozostawał tam 160 lat. Ponowne osadzenie kanoników na Lateranie to rok 1439, a wiązało się ono również z nadaniem im tytułu kanoników laterańskich. W 1959 r. niektóre kongregacje kanonickie, m.in. laterańska, utworzyły Konfederację Kanoników Regularnych św. Augustyna, z domem generalnym w Rzymie.

W Polsce klasztory kanonickie zaczęły powstawać w XI wieku, w Trzemesznie, Czerwińsku, Sobótce pod Wrocławiem. Obecna kongregacja, tzw. krakowska, powstała 26 marca 1405 r., kiedy to kanonicy zostali osadzeni w Kazimierzu przy parafii Bożego Ciała za sprawą Władysława Jagiełły i biskupa Piotra Wysza. Sam pomysł sprowadzenia kanoników do Krakowa nie był nowy, znany jest przychylny stosunek Kazimierza Wielkiego do wspólnot zakonnych. Trzeba też przypomnieć, że pierwotnie uniwersytet miał powstać na terenie Kazimierza, liczone więc na grupy zakonne o odpowiednim poziomie naukowym i wysokiej pozycji w ówczesnej Europie. Istotny jest fakt, że kanonicy regularni zostali sprowadzeni do Kazimierza z czeskiego wówczas Kłodzka, a nie ze starszych osad funkcjonujących w Polsce. Opactwo kłodzkie łączył z Jadwigą i Jagiełłą tzw. związek fraternitarny,

a M. Gębarowicz wysunął hipotezę o potrzebie założenia w Krakowie filii tamtejszego skryptorium ze względu na odnawiany uniwersytet i wzrost zapotrzebowania na książki¹. Z czasem kanonicy kazimierscy bardzo umocnili swoją pozycję, zakładając nowe, zależne od siebie domy. W 1628 r. utworzyły one Kongregację Krakowską. Po licznych kasatach na długi czas pozostał tylko klasztor w Krakowie. Obecnie Polska Prowincja Kanoników Regularnych obejmuje jedenaście miejscowości, dom prowincjalny znajduje się w Krakowie.

Dzisiejsza forma kanonikatu regularnego wykształciła się na przestrzeni wieków przechodząc różne modyfikacje. Ważne zmiany wniosła tzw. reforma gregoriańska (XI–XII w.), której inicjatorem był Grzegorz VII. Życie kanoników zakonnych, w odróżnieniu od świeckich, ustaliła reguła ułożona na podstawie pism św. Augustyna. Jej ogólnikowy charakter oraz ustawowa niezależność od siebie kapituł spowodowały, że więź między poszczególnymi domami była bardzo luźna. Każda z wersji reguły kładła jednak nacisk na rolę książki w życiu członków zakonu. Warto przytoczyć słowa św. Possidiusza, ucznia św. Augustyna, który napisał o nim:

„... zostawił Kościołowi zupełnie wystarczającą ilość duchowieństwa i pełne klasztory męskie i żeńskie ze swoimi przełożonymi i bibliotekami”².

Celem zakonu kanoników regularnych jest praca duszpasterska, dbałość o splendor kultu liturgicznego, nauka teologiczna, jej postęp i rozszerzanie. Przez wieki ugruntowała się opinia o uczoności kanoników, a że nie była ona bezpodstawna świadczą takie nazwiska jak: Jakub z Vitry czy Erazm z Rotterdamu. Największe biblioteki średniowiecza należały m.in. właśnie do kanoników, np. św. Floriana koło Linzu, św. Mikołaja koło Passawy, klasztoru w Ratyzbonie, Windesheim, Żaganiu i Kłodzku.

Zrozumieniu stosunku kanoników regularnych do książki służy znajomość tradycji naukowej całego ruchu kanonickiego, wyrażona zwłaszcza w typowej dla tego zakonu *devotio moderna*. Na terenie czeskim w drugiej połowie XIV w. ruch ten rozwijał się w klasztorze w Roudnicy, współpracującym z uniwersytetem w Pradze. Kazimierscy kanonicy przybyli właśnie z Roudnic poprzez Kłodzko. W 1426 r., na prośbę prepozyta Jana Austriaka powstała ich własna reguła pt. *Collectio super statua Canonice Regularium* autorstwa Piotra Klarety z Roudnicy³. Wiąże ona ściśle naukę z istotnymi elementami ruchu kanonickiego. Nakładała na zakonników trzy podstawowe obowiązki: nauki – modlitwy – dobrego działania. Z tego integralnego związku nauki z życiem wewnętrznym i pracą apo-

---

¹ M. Gębarowicz: *Psalterz floriański i jego geneza*. Wrocław 1965 s. 160.

² S. Ryłko: *Reguła św. Augustyna z klasztoru kanoników regularnych w czeskim Rudniku*. Kraków 1993 s. 6.

³ Kraków WAP, rkps K 888 k. 133–201. – Kraków Archiwum Bożego Ciała, rkps 11 a. – K. Łoniewski: *Regula Beatissimi Patris Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi*. Kraków 1618.

stolską wynikał konkretny styl życia „bożociałków”. Jego najwyrazistszym przykładem był kult słowa pisanego. Pociągał on za sobą pracę skryptorską i równocześnie handel rękopisami z Akademią Krakowską. Przekazy dotyczące życia kanoników kazimierskich w XV w. informują:

„...zakonnicy byli zobowiązani w miejsce prac ręcznych, codziennie od obiadu aż do niesporów czytać i pisać homilie oraz inne święte księgi”⁴.

Znane są imiona przeorów kazimierskich Szymona i Salomona przepisujących książki, możliwe też, że *Psalterz floriański* dokończony został w tutejszym skryptorium. Wykonując miniatury opierano się tutaj o wzory szkoły czeskiej.

Zdecydowanie jednak istotniejsze niż pisane, również twórcze, było dla kanoników czytelnictwo. Reguła mówi:

„O książki winno się prosić w poszczególnych dniach o wyznaczonej godzinie”⁵.

Książka była jedynym dozwolonym przedmiotem, który poza łóżkiem i ubraniem, mógł znajdować się w celi.

Henryk Damian Wojtyska pisze:

„Intensywne czytelnictwo i kult książki uczyniły biblioteki głównymi ośrodkami życia klasztornego kanoników polskich. Na wiernie przestrzeganie przepisów reguły św. Augustyna o bibliotece i bibliotekarzu kładziono zresztą szczególny nacisk na wszystkich rodzinach kanonickich, a papież Benedykt XI usankcjonował go w 1339 r. konstytucją *Ad decorem Ecclesiae sponsae suae*...”⁶.

Początki biblioteki kazimierskiej to rękopisy przywiezione z macierzystego klasztoru w Kłodzku. Już w 1407 r. kanonicy regularni otrzymali darowiznę od Piotra Wysza, obejmującą posiadłość z domem przyległą do kościoła Bożego Ciała, z przeznaczeniem na „bibliarię” i infirmerię. Mówi o tym akt Władysława Jagiełły z 1426 r. potwierdzający to nadanie⁷. Prawdopodobnie pod określeniem „bibliaria” rozumiano także istniejące w klasztorze skryptorium. Trzeba też pamiętać, że księgi liturgiczne posiadał sam kościół Bożego Ciała, były to głównie mszały i antyfonarze.

Biblioteka kazimierska bogaciła się dzięki zakupom i darowiznom ludzi, którzy doceniali naukową rangę kanoników. W 1410 r. profesor Akademii Krakowskiej

---

⁴ M.A. Górczyński: *Genealogia Sacri et Apostolici Ordinis Canoniorum Regularium*. Kraków 1707 s. 82.

⁵ S. Ryłko: *Reguła...*, op. cit. s. 37.

⁶ H.D. Wojtyska: *Czytelnictwo i biblioteki u kanoników regularnych laterańskich kongregacji Bożego Ciała (XV–XVIII w.)*. W: *Kanonicy regularni laterańscy w Polsce*. Kraków 1975 s. 58.

⁷ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*. T. 2 Kraków 1883 s. 306.

Jan Isner zapisując swój zbiór uczelni, uczynił klauzulę, aby w razie jej upadku książki otrzymał klasztor Bożego Ciała⁸. Na początku XVII w. zbiory kazimierskie powiększyli archidiacon krakowski Jan Fox i były notariusz biskupi Błażej Rosiński, który wzbogacił bibliotekę dziełami prawniczymi⁹. Bardzo duże zasługi dla jej rozwoju położył też Łukasz Nowak, miejscowy kanonik, który nazwany został *primus Bibliothecae fundator*, a zapisał jej nie tylko książki ale i 100 dukatów¹⁰. W bibliotece znajdują się pojedyncze książki z notkami proveniencyjnymi Macieja Miechowity, wielkiego sekretarza królewskiego Mikołaja Szyszkowskiego, kanonika łęczyckiego Leonarda Kiełczyńskiego, a także kolegium jezuickiego we Lwowie. Największy wzrost księgozbioru zawdzięcza klasztor własnym zakonnikom. Na zakup książek wydawali kieszonkowe profesorowie, kaznodzieje, a nawet klerycy. Z biegiem czasu zasilaty one zbiory klasztorne. O powiększanie księgozbioru troszczyli się bardzo prepozyci generalni zakonu, zobowiązywała ich do tego reguła. Dokupywali książki, sami posiadali bogate zbiory prywatne. Szczególnie zasłużył się na tym polu Jan Niczkonius (zm. 1544), dbał nie tylko o bibliotekę, ale też o kontakty z Akademią i o szkołę parafialną. Podobnie Wiktoryn Wereszczyński (zm. 1694), Jan Herkulan Matuszewicz (zm. 1737), Piotr Procewicz (zm. 1750), Wawrzyniec Chmielecki (zm. 1775) czy Donacjan Dobrzański (zm. 1778). Wpływ ich księgozbiorów do biblioteki ogólnej poświadczają liczne noty proveniencyjne.

Trudno prześledzić dokładnie sam proces wzrostu biblioteki kazimierskiej, nie zachowały się bowiem katalogi wcześniejsze niż z XIX wieku. Jeszcze w 1905 r. Augustyn Błachut miał w rękach rękopis inwentarzy z lat 1692–97, dzisiaj niestety zaginiony¹¹. Kronika klasztorna z początku XX wieku mówi:

„W tej mierze zaznaczyć należy, że lubo nie posiadamy katalogu książek i kodeksów rękopiśmiennych z wieków poprzednich, począwszy od wieku XVII (sic!) tj. od wprowadzenia Kanoników Regularnych do Krakowa i osadzenia ich przy kościele Bożego Ciała, to przecież wnieść należy, że wspomniana biblioteka musiała być bogata w rozmaite księgi, zbiory i kodeksa rękopiśmienne. – Część ich do dziś dnia się jeszcze przechowała a reszta wskutek wyżej wspomnianych przyczyn zaginęła, lub wyrzucana jest po różnych bibliotekach, jak np. w Ossolineum we Lwowie. [...] Pierwszy ślad ułożenia szczegółowego katalogu spotykamy dopiero w wieku XVIII. Dokonał tej mozolnej pracy jakiś Ks. Stanisław Kan. [Kanonik] Reg. [Regularny] Lat. [Laterański]. A musiało być inwentaryzowanych wiele

---

⁸ M. Gębarowicz: *Psalterz floriański...*, op. cit., s. 167.

⁹ Kraków ABC. rkps [Kronika z początku XX wieku, bez sygnatury, współprawną z uwierzytelnionym odpisem „Kroniki” S. Ranatowicza znajdującej się w BJ rkps 3742] s. 581.

¹⁰ Tamże s. 581.

¹¹ A. Błachut: *Kanonicy regularni laterańscy w Polsce, czciciele Maryi. W: Księga pamiątkowa Maryańska ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia dogmatu o niepokalanym poczęciu NMP*. Kraków 1905 s. 474.

licznych dzieł, skoro tenże katalog zawierał 124 stron. Wspomniany katalog wraz z innymi rękopismami znajduje się w bibliotece Ossolińskich¹².

Wspomniany katalog znajduje się dzisiaj w zbiorach Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Wrocławiu¹³. Sporządzony został przez zakonnika Stanisława Piechnikiewicza w 1741 r., obejmuje 2711 dzieł (brak ilości woluminów).

Nie trudno stwierdzić, że zbiory „bożociałków” byłyby dzisiaj znacznie liczniejsze gdyby nie burzliwa historia. Największych szkód dokonali w bibliotece Szwedzi, którzy w 1655 r. najpierw zrabowali klasztor, a potem zajęli go na kwaterę króla Karola Gustawa¹⁴. Część zrabowanych książek udało się później odzyskać Janowi H. Kozubskiemu. Księgozbiór zniszczyły też wojska Rakoczego, stacjonujące u Bożego Ciała i wojska austriackie w 1795 roku. Bibliotekę klasztorną „odwiedził” też w 1806 r. Józef Maksymilian Ossoliński, prawdopodobnie wtedy przywłaszczył sobie trzynomowy pamiętnik radcy kazimierskiego Marcina Golińskiego. Dalszą akcję przeszukiwania księgozbioru przeprowadził dla niego Samuel Bogumił Linde. Tą drogą w wiedeńskim zbiorze znalazło się 32 polonika z XVI wieku, jeden druk obcy i jeden inkunabu¹⁵. Stan biblioteki pogorszyła jeszcze nieudolna administracja prepozyta Wincentego Mydlarskiego na początku XIX wieku i okupacja klasztoru przez wojska rosyjskie w 1848 r.¹⁶ Anonimowa kronika podaje:

„I biblioteka pod tym przełożonym niemało uszkodzoną została, a to pod pozorem pożyczki, czyli tak zwanej politycznej kradzieży. Rewersa pozostałe świadczyły, jakich dzieł w bibliotece ubyło, mianowicie: sądów grodzkich Królestwa Polskiego, które dwaj synowie senatorów byłych, jako uczęszczający na prawo wiecznym nieoddaniem wypożyczyli”¹⁷.

Niestety również biblioteki innych klasztorów kanonickich pod koniec XVIII wieku nie przedstawiały się dobrze. Taką sytuację próbowali zwalczać wizytatorzy, jako rzecz niezgodną z regułą i konstytucją zakonu. Dekrety wizytacyjne kardynała Jerzego Radziwiłła z 1596 r., i samych wizytatorów kanonickich: M.A. Górczyńskiego z l. 1704–06, F. Szydłowskiego z 1782 r. i S. Kwiatkowskiego z 1783 i 1796 r. zwracały uwagę na przestrzeganie nakazów reguły i konstytucji

---

¹² Kraków ABC, rkps [Kronika z początku XX wieku...], op. cit. s. 580–581.

¹³ Z. Staniszewski: *Inwentarze biblioteczne wieku XVII i XVIII w rękopisach Ossolineum. „Ze skarbcza kultury”* 1955 z. 1 (7) s. 202–203.

¹⁴ S. Ranotowicz: *Opisanie inkursji Szwedów do Polski i Krakowa (1655–1657)*. Kraków 1959 s. 15–17.

¹⁵ J.A. Kosiński: *Biblioteka fundacyjna Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*. Wrocław 1971 s. 73, 77, 172.

¹⁶ [A. Błachut. M. Baratrynowski]: *W pięćsetną rocznicę założenia klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie (1405–1905)*. Kraków 1905 s. 41.

¹⁷ Kraków ABC, rkps [Kronika P. Studentowicza (?), bez sygnatury, współprawna z uwierzytelnionym odpisem „Kroniki” S. Ranotowicza znajdującej się w BJ rkps 3742] s. 22.

polecających korzystanie z biblioteki, szanowanie książek i niewypożyczanie ich poza klasztor. Radziwiłł zezwalał co prawda na przechowywanie książek w celach, ale zobowiązywał bibliotekarza do spisywania podwójnego egzemplarza katalogu (dla siebie i dla przeora), według którego dwa razy w roku sprawdzano zawartość zbiorów. Katalog-inwentarz miał chronić bibliotekę przed stratami. Kompletny katalog wszystkich bibliotek kongregacji sporządził w l. 1704–06 wizytator M.A. Gorczyński¹⁸.

Przewidywał on konkretny schemat układu zbiorów, który odpowiadał w zasadzie ówczesnej klasyfikacji nauk, szczególnie teologicznych. Obejmował 18 działów: ojcowie Kościoła, egzegeza Pisma Świętego, kazania, dzieła historyczne łącznie z żywotami świętych, kazuistyka duszpastersko-moralna, literatura ascetyczna, teologia scholastyczna i moralna, teologia polemiczna, prawo kanoniczne, prawo cywilne, krasomówstwo i podręczniki retoryki, filozofia, książki o tematyce politycznej, medycyna, podręczniki do nauki języków obcych, miscellanea.

W bibliotece „bożoćiałków” szczególnie obficie reprezentowane były pisma św. Augustyna, komentarze biblijne i różne podręczniki kaznodziejskie, potrzebne w pracy duszpasterskiej. Z literatury ascetycznej pojawia się np. *Naśladowanie Chrystusa*, z teologii scholastycznej i moralnej dzieła L. Lessiusa, Tomasza Młodzianowskiego, Adriana Miaskowskiego, Jacka Liberiusza (z domu krakowskiego), z filozofii – Tomasza z Akwinu.

Dzisiaj szacuje się, że biblioteka kazimierska posiada około 4000 starodruków i 246 inkunabułów. Są to dane z początku XX wieku, kiedy to próbowano jej zawartość skatalogować oraz z 1965 r., czyli prac nad centralnym katalogiem inkunabułów polskich. W archiwum zakonnym znajduje się inwentarz biblioteki z 1811 r., ujmujący książki w działach i odnotowujący też 54 rękopisy¹⁹. Sporządzony został za prepozytury Sebastiana Kwiatkowskiego, który zapewnił też bibliotece nowe pomieszczenie:

„Teraźniejsze urządzenie biblioteki klasztornej temuż Prałatowi się zawdzięcza, przedtem bowiem nie były tak dobrze rozgatunkowane dzieła i trudno w mieszaninie można było potrzebne wyszukać”²⁰.

Inwentarz ten ujmuje ponad pięcioletni księgozbiór w 11 działach: *theologici, opera SS. Patrum, biblici, ascetici, iuridici, concion. latini, concion. polonici, philosophici, retorici, historici, miscellanei*.

Wspomniano już pierwszą lokalizację zbiorów, związaną z darowizną P. Wysza. Trzeci prepozyt kanoników regularnych w Kazimierzu, pierwszy Polak, Grzegorz (zm. 1439) wybudował infirmerię, której część była wykorzystywana jako biblio-

---

¹⁸ Kraków ABC. rkps *Reformationes Conventuum*.

¹⁹ Kraków ABC. rkps *Catalogus librorum bibliothecae SS. Corporis Christi conscriptus*.

²⁰ Kraków ABC. rkps [Kronika P. Studentowicza...], op. cit., s. 8. 18.

teka. Poświadczają to dokumenty wizytacyjne z 1596 r. kardynała Jerzego Radziwiłła i kronika Stefana Ranotowicza, jednego z kanoników (zm. 1694). W XVII wieku w infirmerii tej wydzielono jeszcze pokoje gościnne, prawdopodobnie więc ilość miejsca jej przeznaczona jeszcze zmalała. Sytuację zmieniła prepozytura Sebastiana Kwiatkowskiego, który całość byłej infirmerii przeznaczył na bibliotekę klaszorną²¹.

Z początkiem XX wieku zlikwidowano ścianki działowe, przywracając sali pierwotny układ przestrzenny, i przykryto nowym stropem. Od zachodu przylega do niej małe, kwadratowe pomieszczenie, również z XV wieku, prawdopodobnie pełniące funkcję apteki klasztornej. Obecnie mieści się w nim archiwum prowincjalne. W znajdującym się tutaj zbiorze dyplomów pergaminowych duża jest grupa dokumentów królewskich: Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły, Jana Olbrachta, Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Władysława IV, Jana Kazimierza, Augustów I i II. Całość archiwum uporządkowano w 1902 r. przy pomocy Stanisława Krzyżanowskiego, profesora UJ i dyrektora Archiwum Akt Dawnych Miasta Krakowa²².

Starodruki polskie i obce znajdujące się w bibliotece Bożego Ciała to generalnie dzieła z zakresu: biblistyki, teologii, liturgii, kaznodziejstwa i ascezy, kanonistyki, filozofii, medycyny i in. W większości posiadają zabytkowe oprawy. Z iluminowanych inkunabułów wymienić warto: Wincentego z Beauvais *Speculum Quadruplex*, a w jego ramach wydanie strasburskie *Speculum doctrinale* Adolfa Ruscha z 1477 r. (notka proveniencyjna Macieja Miechowity), *Speculum historiale* w dwu tomach, też Strasburg i Rusch około 1473 r., jeden tom *Speculum naturale* sprzed 1479 r., oraz wydane przez Jana Mentelina w 1476 r. *Speculum morale*. Poza tym *Decretum* Gracjana, wydane w Bazylei w 1476 r. przez Bernarda Richela (w iluminacji pojawia się herb Jastrzębiec) oraz trzy druki Kaspra Straubego (dwa egzemplarze Franciszka de Platea *Opus restitutionum*, św. Augustyna *Opuscula*).

Niestety i ostatnie lata uszczupliły zbiory kanonickie, konieczna jest ich inwentaryzacja. Losy książek były różne, wspomniano już, że część trafiła do biblioteki ossolińskiej, choć dzisiaj poświadczą to tylko jeden zapis proveniencyjny, odnotowany, bo dotyczący inkunabułu *Constitutiones vel syntagmata Regni Poloniae* z 1488 r.²³

Zaznaczyć też trzeba, że do biblioteki Bożego Ciała generalnie nie wpływały zbiory domów kasowanych, zwłaszcza w XIX w. I tak np. biblioteka klasztoru w Mstowie weszła do zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, a wileń-

---

²¹ *Katalog zabytków sztuki w Polsce. T. 4 Miasto Kraków cz. 4 Kazimierz i Stradom, kościoły i klasztory*. Warszawa 1987 s. 70.

²² Kraków ABC. rkps [Kronika z początku XX wieku...], op. cit. s. 545.

²³ *Katalog inkunabułów Biblioteki Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Wrocławiu*. Oprac. A. Kawecka-Gryczowa. Wrocław 1956 s. 77.

ska częściowo do tamtejszego seminarium diecezjalnego, część przejął Kurator Wileńskiego Okręgu Szkolnego.

Dzisiaj krakowska Biblioteka Księży Kanoników Regularnych to księgozbiór największy w całej kanonickiej prowincji. Nowe zbiory doszły do 20 000, a same losy biblioteki wymagają uważnego prześledzenia na przestrzeni właściwie sześciowiekowej tradycji²⁴.

---

²⁴ J. Trzynadłowski: *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1967*. Wrocław 1967.– Z. Wajzner: *Los bibliotek kanonickich w Gidlach, Mstowie i Wielgomłynach po okresie supresyjnych arcybiskupa warszawskiego Franciszka Malczewskiego*. „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1969 R. 43 nr 3–6 s. 26.